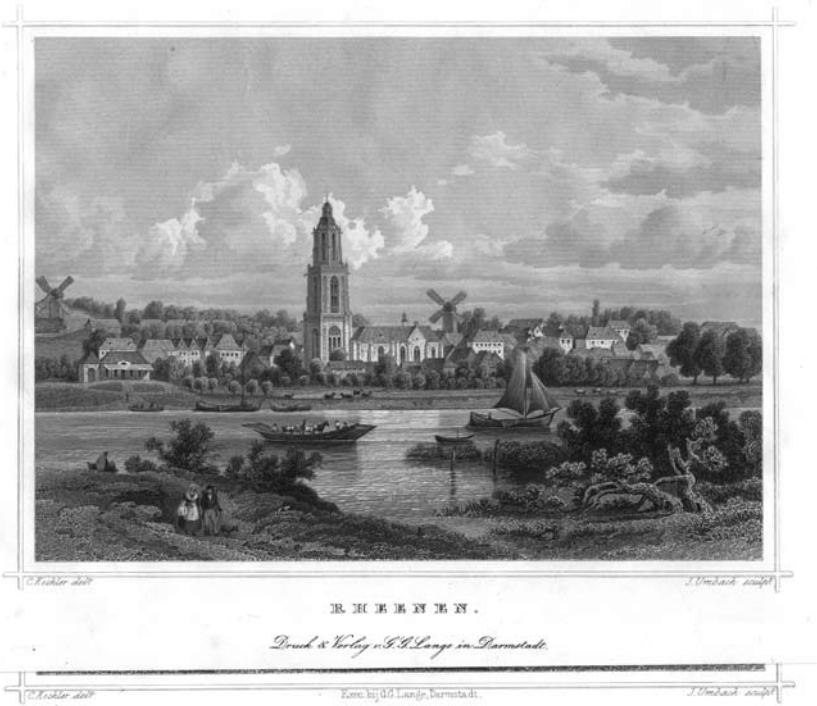

C. Fichler delt. J. Umbach sculpt.

RHENEN.

Druck & Verlag v. G. G. Lange in Darmstadt.

C. Fichler delt. Exec. bij Gd. Lange, Darmstadt. J. Umbach sculpt.

RHENEN.

Uitgever G.B. van Goor, te Gouda.

Rhenen of Reenen?

H.P. Deys

Regelmatig wordt de vraag gesteld, waar komt de naam Rhenen vandaan, en is de naam altijd Rhenen geweest?
Over het ontstaan van de naam Rhenen is helaas weinig bekend. Prof. Van Iterson heeft hier onderzoek naar gedaan, en komt slechts tot de constatering, dat er in een acte van 855 gesproken wordt over 'In villa Hreni mansum I unum', maar we vinden ook afgeleiden hiervan als Hrenhem en Renhem. In 1150 staat er ergens Renen. Dat is al wat we weten. Verder zien we dat geruime tijd de naam Renen de gangbare spellingswijze wordt voor ons Rhenen. De naam Renen komt dan ook in oude documenten vaak voor. We vinden in de periode vóór 1600 diverse schrijfwijzen voor Renen: Rene, Rienen, Ryenen. Soms zelfs treffen we in eenzelfde acte twee verschillende spellingen aan, bijvoorbeeld Ryenen en Renen. In het geval van de y in Ryenen kan nog gesteld worden dat in het oudschrift een y en een i volledig uitwisselbaar waren, en dat er dus is er geen fundamenteel verschil tussen Ryenen en Rienen bestaat.
De naam Rheenen vinden we nog in 1817 in een document van de Domeinen van de Provincie Utrecht, maar deze spelling komt toch ook elders voor.

In vele correspondenties uit 1512 en 1513[1] vinden we de spelling Reenen. Ook in enkele rekeningen van de Ridderlijke Duitse Orde, Balije van Utrecht[2] uit 1669 wordt nog de naam Reenen gebezigd. Dit is ook het geval met de inscriptie achter op de lezenaar, die bevestigd is aan de preekstoel in de Cunerakerk. Deze lezenaar is vervaardigd in 1676, toen na het vertrek van de Fransen de Cunerakerk weer in protestantse handen was gekomen. Het kerkinterieur moest toen weer geheel worden ingericht, en daarbij is onder andere deze lezenaar in gebruik genomen[3]. Kerkmeester was toen Cornelis Boonsaijer.

CORNELIS BONSAEYER
KARCK MESTER
T0T REENEN
ANNO j676

Ook als familienaam komen de varianten Van Rhenen, Van Renen en Van Reenen voor. Het is duidelijk dat al deze verschillende schrijfwijzen min of meer officiële spellingen vertegenwoordigen, en dat de geconstateerde verschillen verklaard kunnen worden door onvoldoende bekendheid van individuen met de taal of met de schrijfkunst.

In 1884 vestigde de toenmalige wethouder Sandbrink de aandacht van de gemeenteraad op het feit, dat de naam Rhenen in ons land niet overal juist werd gespeld, zoals in de notulen van B&W te lezen valt:

B&W 10/06/1884

"De Wethouder Sandbrink wijst er op dat de naam dezer gemeente sedert eenigen tijd verschillend gespeld wordt en stelt dien tengevolge voor de openbare onderwijzers dezer gemeente te verzoeken de leerlingen op hunne scholen de naam dezer gemeente te leeren spellen Rhenen en niet Reenen, alsmede om in officieele stukken, ook de spelling Rhenen te willen gebruiken even als die in de acte hunner benoeming vermeld staat. Waartoe eenparig wordt besloten".

Het is echter een ernstiger zaak, wanneer een overheidslichaam bewust een andere naam voor Rhenen gaat bezigen, dan gebruikelijk en historisch verantwoord is. Wat is namelijk het geval?
In de jaren '80 van de 19de eeuw werd door de H.IJ.S.M. (de Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij) de spoorlijn Amersfoort-Rhenen-Kesteren aangelegd. In Rhenen kwam een mooi station (1886) te staan, maar wat bleek: in de gevel van dit station was op een steen de naam REENEN gebeiteld. In het College van B&W en in de Raad heeft men zich hier aan gestoord, gezien de volgende fragmenten uit de diverse B&W- en raadsverslagen:

Raadsvergadering 31/08/1886

"Op voorstel van den heer Sandbrink wordt eenparig goedgevonden, Burgemeester en Wethouders op te dragen, om namens den gemeenteraad, Z.E. den Minister van Waterstaat, handel en Nijverheid bij request te verzoeken, om de spelling dezer gemeente "Rhenen" bij Z.E. departement weder in te voeren en de naam Reenen in het station gebouw alhier te willen doen veranderen in Rhenen".

B&W schreven daarom de volgende brief:

14/09/1886 Aan de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

.... dat de Raad dezer gemeente met leedwezen heeft gezien dat door Uwe Excell. Ambstvoorganger, de onder het bestuur van uw Departement staande ambtenaren en Collegien zijn aangeschreven om bij de spelling van plaatsnamen te volgen de naamsaanwijziging (!) door de Koninklijke academie van Wetenschappen gegeven dientengevolge de naam dezer

gemeente te spellen "Reenen".
Dat, zoowel tengevolge van gemelde aanschrijving, als van de schrijfwijze, aangenomen door het aardrijkskundig genootschap, de naam dezer gemeente op verschillende wijze gespeld wordt, als: de oude naam "Rhenen"' zooals die (behalve bij Uw Departement) in bijna alle officiële stukken wordt geschreven en met welke schrijfwijze het bestuur dezer gemeente voornemens is voort te gaan; Reenen, zooals door Uw departement is aangenomen, en Renen, zoals door het aardrijkskundig genootschap als juiste spelling wordt aangegeven. ....[de naam werd dus niet eenvormig gespeld...].... dat die eenvormigheid weer zou worden bevorderd door intrekking van meergemelde aanschrijving, voor zover deze gemeente betreft, en verandering van de naam "Reenen" geplaatst in het stationsgebouw van de Staatsspoorweg alhier in "Rhenen".

Schrijven HlJSM 06/11/1886 betreffende wijziging Reenen in Rhenen.

De maatschappij heeft er geen bezwaar tegen dat de naamspelling in den gevelsteen van het station in 'Uwe gemeente, door U op Uw kosten wordt gewijzigd,' (echter alleen in overleg met de hoofdopzichter).

23/11/1886 B&W

Verder deelt de Voorzitter mede dat 'Z.E. de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in antwoord op het adres van den gemeenteraad omtrent de naamspelling dezer gemeente heeft berigt dat er bij (...) Z.E. geen bezwaar bestaat om de naam spelling in den gevel van het station dezer gemeente te veranderen, doch dat de kosten daarvan niet door den Staat, noch door de Maatschappij die de Spoorweg exploiteert kunnen worden gedragen, doch dat Burgemeester en Wethouders zich daartoe zouden kunnen wenden tot den raad van Administratie der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, met aanbieding om de kosten voor rekening dezer gemeente te nemen'.

In verband met de geringe kosten, hieraan verbonden, werd besloten goedkeuring tot het aanschaffen van een nieuwe gevelsteen te verlenen, hetgeen inderdaad geschied is.

Het gebruik van de naam Reenen is vermoedelijk van 'buiten af' gebeurd, en manifest geworden bij de bouw van het station. Het station werd ontworpen in 1883 en gebouwd in 1884/85. Uit oude foto's blijkt, dat dit station inderdaad aanvankelijk de naam Reenen heeft gekregen, en dat deze naam later veranderd werd in Rhenen. De uitgaande brieven uit de betrokken periode zijn niet (meer) aanwezig in ons oud-archief.

Vanaf 02/09/1879 heb ik in de notulen van B&W of van de gemeenteraad geen enkele aanwijzing inzake een eventuele naamsverandering van Rhenen in Reenen gevonden, steeds wordt uitsluitend de naam Rhenen gebezigd. Protesten tegen de naam Reenen door burgers ben ik niet tegengekomen, maar zoals hierboven beschreven was met name het gemeentebestuur er niet gelukkig mee.
In de notulen van 06/02/1883 staat wèl ergens : 'Gezien de rekening van de inkomsten en uitgaven der gemeente Rhenen over het dienstjaar 1881, ...'. Nergens anders wordt de naam Rhenen onderstreept. Overigens is de naam Reenen wel in gebruik geweest als haltestempel op de tramlijn door Rhenen (verstrekt 05/03/1886)[4].

Als curiosum kan ik nog mededelen, dat ik mij herinner dat een van de toenmalige wethouders van Rhenen, Mr. J. Deen, omstreeks 1970, voorgesteld heeft de naam Rhenen weer in Reenen te veranderen, 'omdat de naam vroeger zo gespeld werd'. Hier is echter niets van gekomen en Rhenen is dus Rhenen gebleven.

Op het oudste schilderij van Rhenen uit omstreeks 1500 staat geschilderd: 'Die inneminghe van rienen geschiet in 't jaer 1499'.
Ook in de prentkunst blijkt dat de naam Rhenen op verschillende manieren verbasterd werd. In Deys (1981) zijn hier voorbeelden te over van aan te treffen. Een tweetal voorbeelden tot slot:
Jan de Beijer (ca. 1750) placht zijn tekeningen aan te duiden als "Rheenen' of "Rheenschen ...". Achter op het bekende gezicht vanuit de overkant van de Rijn (ABR 125), schreef hij "De stad Rheenen, ...", terwijl de hiervan gemaakte gravure (ABR 124) "De Stadt Rhenen ...." vermeldt.
Het gezicht op Rhenen door C. Koehler[5], dat vanuit hetzelfde punt als dat van Jan de Beijer werd getekend, vermeldt in de Duitse editie "RHEENEN'. In de Nederlandse vertaling[6] heet deze staalgravure 'RHENEN'.

Literatuur:

Deys, H.P., *Achter Berg en Rijn*, Rhenen 1981. De afbeeldingen in dit boek worden aangeduid met: ABR, voorzien van het nummer van de afbeelding.
Deys, H.P., *Rhenen en het Rampjaar 1672*, in: Oud Rhenen 19 (1), 2000, pag. 5-21.
Dodt van Flensburg, *Archief voor Kerkelijke en Wereldlijke Geschiedenis van Nederland, meer bepaaldelijk van Utrecht*, uitgegeven door A.M.C. van Asch van Wijck. Utrecht 1853, zie Derde deel (begin 16de eeuw).
Iterson, W.A. van, *De Stad Rhenen*, Assen 1960.
Jong, A.J. de, en H.P. Rozema, *De Posthistorie van Rhenen, EIst en Veenendaal*, Rhenen 1996.

[1] Zie Dodt van Flensburg
[2] Archief Duitse Orde, inv.nr. 2349 (anno 1669) en 2352
[3] zie Deys 2000
[4] zie De Jong en Rozema
[5] zie de hiervan gemaakte staalgravure door J. Umbach, in 'Der Rhein und die Rheinlände in malerischen Original-Ansichten', G.G. Lange te Darmstadt, ca 1850
[6] Terwen, J.L., 'Het Koningrijk der Nederlanden", G.B. van Goor, Gouda 1858

RAADSEL

Eén van onze leden heeft indertijd in Achterberg een ronde, bronzen knoop gevonden met een diameter van 3,2 cm. De voorzijde is geëmailleerd met een Chinese voorstelling: twee mannetjes met een draagstoel, waarin een derde persoon gezeten is. De achterzijde van de knoop is voorzien van een uitstulping om de knoop hiermee in een knoopsgat te kunnen steken.
Wie van onze lezers heeft enig idee, wat dit voor knoop is en kan nadere informatie hierover verschaffen?